

ього документу 18 осіб після арешту планували розстріляти (I категорія), 91 бу _ ув'язнити у виправно-трудоі табори на термін 8-Ю років (II категорія) [5, С.217]-

Однак, незважаючи ні на що, місцева інтелігенція продовжувала сповідувати демократичні принципи і погляди, тому не погоджувалась з контрольованою одноманітністю духовного, політичного, економічного життя суспільства, з монополією однієї політичної партії. Це й стало однією з основних причин важкого становища представників інтелігенції Житомирщини у визначений нами відрізок часу.

Література:

1. Смоляков ЛЯ. Социалистическая интеллигенция / Леонид Яковлевич Смоляков - К.: Политиздат Украины, 1986. - 224 с.
2. Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.): У 3 кн. / Відп. ред. Ю. О. Курносое; Авт.: С. І. Білокінь, О. Д. Бойко, Г. С. Брега та ін. - К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. - Кн. 1. - 138с.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп.20, спр. 3099, 49 арк.
4. Державний архів Житомирської області, ф. П- 85. оп.1, спр. 695, 50 арк.
5. Шевчук Ю. Технологія здійснення репресій проти інтелігенції Житомирщини в 30-х рр. XX ст. / Юрій Шевчук. // Історія України: маловідомі імена, події, факти. - 2010. - №36. - С.213-238.

Наталія Рудницька
(м. Житомир)

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ СЕЛИЩНИХ РАД НА ВОЛИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-НА ПОЧ. 30-Х РР. XX СТ.

Протягом століть багатонаціональна Волинь була для євреїв територією, привабливою для проживання, реалізації культурних та духовних потреб. Саме тут була збережена стародавня мова - іврит та успішно розвивалася розмовна - Ьдиш. З середини 20-х років XX ст. на Волині-Житомирщині, як і на всій території України, починається відродження промисловості, сільського господарства, політичного, громадського та культурного життя. Євреї органічно і активно влилися в ці процеси. Вони завжди відзначалися активністю, підприємливістю, схильністю до торгівлі, фінансової діяльності і ремесел, ставали корчмарями, власниками та орендарями млинів, ставків. Згідно з переписом 1926 р., за рівнем освіченості євреї посідали перше місце, друге - росіяни, третє - німці, четверте - поляки, п'яте - українці.

У XIX - на початку XX ст. чисельність єврейського населення швидко зростала та через бурхливі, трагічні події Першої світової та громадянської воєн, погроми кількість єврейського населення суттєво зменшилася. Так, на 1 березня 1925 р. в Коростенській окрузі проживало 4607 євреїв, що складало 0,9 % (Українців - 87,5 %, росіян - 0,6 %, німців - 5,8 %, поляків - 4,8 %, чехів - 0,4 %), в Житомирській - 17809 євреїв, що складало 2,4 % (українців - 85%, німців - 5,6 %, поляків - 6,0 %, чехів - 0,6 %) [1, арк. 183].

Бажання повернути до своїх більшовицьких ідей, виховати законслухняних громадян спонукало радянську владу до рішучих дій.

Національне районування, яке розпочалося на початку 1920-х рр., співпало частково з періодом організаційно-правового оформлення СРСР. У ході його становлення головним питанням було визначення кола прав, обов'язків і повноважень радянських республік, а відтак виникла політична необхідність упорядкування національних, а також міжетнічних відносин з метою «радянської» та «комунізації» соціально-економічних і духовних основ життєдіяльності національних меншин.

Згідно з Постановою ВУЦВК «Про ліквідацію губернь й про перехід на трьохступеневу систему управління», адміністративно-територіальний поділ УСРР на губернії було скасовано. З 15 червня 1925 р. територію УСРР було поділено на 41 округу, в т.ч. Бердичівську, Житомирську, Коростенську [2]. 15 вересня 1925 р. Житомирську округу була перейменовано на Волинську із залишенням Житомира окружним центром. Вже 23 листопада 1925 р. на засіданні Бердичівської окружної адміністративно-окружної комісії було організовано містечкові єврейські селищні ради в Уланові, Білилівці, Чуднові, Любарі, Плискові [3, арк. 111-112]. Згодом єврейські селищні ради було створено в Котельні, Березівці, Красноставі, Ганнополі, Вчорайшому, Ружині. У Волинській окрузі стали функціонувати Коднянська, Володарська, Баранівська, Пулинська, Черняхівська, Олевська, Народицька, Городницька, Чоповицька, Лугинська, Коростишівська, Ушомирська, Миропільська, Романівська єврейські селищні ради [4].

У 1925 р. була проведена конференція членів сільських та селищних рад національних меншин. Пропозиція створити єврейські селищні ради не завжди отримувала схвалення населення, що було засвідчено на конференції. Так, ремісники-кустари Володарська та Лугин не виявили активності, хоча їх переконували, що інтереси сільських рад і єврейських селищних рад різні. Євреї вважали, що такий поділ може визвати антагонізм між громадянами. У проекті пропозицій за підсумками проведених в окрузі конференцій нацменшин пропонувалося зобов'язати виконувати всі директиви Оргбюро нацменшин, прискорити роботу зі створення національних сільрад [5, арк. 25-27]. Постановою ВУЦВК від 24 лютого 1926 р. «Про встановлення точного реєстру селищних рад в залюднених пунктах з переважним єврейським населенням на теренах Української Соціалістичної Радянської Республіки» було узаконено створення єврейських селищних рад [6].

У окремих єврейських селищних радах, після їх створення, були проведені першочергові заходи з налагодження господарського життя єврейських громад. Так, протягом 1927 р. Коднянська єврейська селищна рада свою роботу зосередила на зборі податків, поліпшенні санітарного стану крамниць, проведенні ярмарків, впорядкуванні вулиць та майданів, боротьбі із самогонуванням, активізації роботи клубів, гуртків, створенні пожаркому, впорядкуванні єврейської школи. Було ухвалено рішення про ведення діловодства єврейською мовою [7, арк. 102, 164]. Іншими важливими заходами у вирішенні питань національної громади стало запровадження єврейської мови у судах, що мало на меті підвищення авторитету радянської влади, посилення довіри до неї єврейських громад.

У 1930 р. Волинський окружком вирішив активізувати роботу з нацменшинами, поставив вимогу перевести діловодство в національних сільських і селищних радах на національну мову. Для цього було організовано півторамісячні курси для перепідготовки фахівців. Окрторгвідділ підняв питання перед Наркомторгом про виділення для національних громад додаткових фондів як по хлібу, так і по краму. Заявка була на 70000 пудів борошна, а отримали 15000. Також додатково розподілили серед національних сільських та селищних рад посуд, чай, тютюн, одяг, взуття, шкірку [8, арк. 85-90].

З листопада 1929 р. згідно з наказом Волинського окружного виконавчого мітету «Про адміністративно-територіальні зміни в межах округу та утворення «вих сільрад» в Троянівському районі зі складу Троянівської сільської ради виділено Троянівську єврейську селищну раду [9, арк. 212].

Впровадження НЕПу дало поштовх до значного зростання кількості дрібних смислових підприємств майстерень, торговельних закладів. Особливе значення надавалось об'єднанню неорганізованих кустарів. Регулюванням цих процесів займалися секції Бюро нацменшин окрвиконкомів та окрпарткомів. Провідну роль відігравали евсекції. З метою підняття рівня кустарної промисловості кустарям та ремісникам надавалися значні пільги. Радянська влада заохочувала створення товариств кустарів-одинаків та кустарно-промислових артілей. У середині 20-х років ХХ ст. тільки у Волинській окрузі нараховувалося 12 товариств кустарів-одинаків. Знаковою подією на Волині став Перший Окружний з'їзд товариств кустарів та ремісників-одинаків, що відбувся в Житомирі 25-27 грудня 1925 р. [10, арк. 22]. На початку 1925 р. 5820 чол. були об'єднані у 62 артілі [11, арк. 2].

Із згортанням НЕПу було ліквідовано приватний сектор, тому збільшилась кількість промислових кооперативів. Промислова кооперація, де працювало 52 % євреїв, забезпечувала потреби місцевого населення. Євреї в більшості обирали професії меблевиків, годинників, шапкарів, ювелірів, шевців, столярів. Широко відомі єврейські артілі: «Об'єднана праця», «Прес-стілець», «Червоний паличник», «Деревообробник». 80 % євреїв краю були залучені у кредитно-позичкові товариства [12, арк. 135].

Прикладом може слугувати єврейське містечко Романів, де мешкало 4078 чол., 3390 з яких були євреї. Тут успішно функціонували Романівський склозавод, артілі «Кожкоп», «Працьовик», «Древогвоздь», «Спільне виробництво», «Червона цегла». Гордістю єврейської промартілі «Шлях Леніна» були завод вогнетривкої цегли (23 тис. крб. прибутку на рік) та гончарня. Шкірзаводи укрупнювалися, дрібні зливалися в артілі. У містечку працювали ремісники-кустари - чоботарі (29 чол.), кравці (32 чол.), які мали 29 учнів.

У 1928 р. А. Буценко у статті «Національні меншості України» зазначив: «Єврейське питання є незрівнянно складніше у зв'язку із СОЦІАЛЬНОЮ структурою єврейської людності, а також у зв'язку з ганебною спадщиною романівщини та петлюрівщини - антисемітизмом, що вже виходять за межі нацменівського питання. Це питання щільно зв'язане з потребою перетворення містечок Правобережжя, як віджилої форми пристосування до «межі осілості» (черты оседлости), що втратила тепер будь-яку економічну доцільність, на звичайні селища. Це є питання переведу декласованих мас єврейської людності на продукційну промислову і до деякої міри сільськогосподарську працю» [13, с. 70]. Проблемою для євреїв стало позбавлення виборчих прав кустарів - дрібних торговців, релігійних діячів.

Курс ХV з'їзду ВКП(б) на колективізацію сільського господарства став Доленосним та трагічним для всіх громадян України. Не оминув він і єврейські громади Золин-Житомирщини. Але цей напрям не став для них перспективним. У більшості євреїв краю не сприймали спільного сільського господарства ні психологічно, ні економічно. Частіше євреї працювали у сільськогосподарській кооперації. У документах 1933 р. Ружинської єврейської селищної ради збереглися заяви громадян, які віддзеркалюють важкі умови життя в часи Голодомору. Так, Й. Колб просив дозволу поїхати до Києва, пояснюючи «... я сімейна людина і помираю за шматочок хліба», Г. Ружинська просила дозволу поїхати до Київського торгсина отримати посилку. Голодне життя пересічних євреїв Демонструють документи про вилучення продуктів харчування [14, арк. 1-6]. Були

випадки, коли на біді людей заробляли спекулянти. Так, до Московської міськради був направлений лист Ружинської єврейської селищної ради про діяльність торговців - спекулянтів, які не сплатили податки і купили собі житло у Москві. Список таких осіб розмістився на 2 аркушах [14, арк. 53-54].

Національні райони Волині не були мононаціональними. Так, у Мархлевському польському національному районі станом на 1 липня 1931 р. в складі Мархлевської районної партійної організації були 114 поляків, 65 євреїв, 56 українців, 13 росіян, інших національностей - 9 чоловік. У 1927 р. в Пулинах (з 30 квітня 1930 р. Пулини - адміністративний центр Пулинського німецького національного району у складі 30 сільських рад) була створена єврейська селищна рада, а вже у 1929 р. був організований перший єврейський колгосп (організатор - Л.А. Вайншток). Успішно працювали єврейська школа в приміщенні закритої синагоги, єврейська дитяча хата, де перебувало 60 дітей і персонал працівників був сформований виключно з євреїв. З синагоги задовольняли релігійні потреби общини.

Єврейське населення сплачувало податки як державі, так і містечковій казні. Це - самообкладання, плата за різні посвідчення, штраф за антисанітарію, одноразовий податок на житлове будівництво, за оренду приміщень, збір по ЗАГСу (одруження, розлучення), базарний збір, штраф за незаконну торгівлю горілкою та продаж неякісного товару [15, арк. 24-31].

«Якщо для партії національна політика була й залишається зняряддям інтернаціоналізму, то кінцева мета її є встановлення комунізму та злиття всіх національностей... (Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні. Резолюція об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У на доповідь тов. СВ. Косіора, ухвалена 22 листопада 1933 р.) [16, с 266].

У 30-х рр. XX ст. відбувалося утвердження тотальної централізації влади, що супроводжувалося посиленням репресивно-карального апарату. Десятки тисяч жителів Житомирщини, а серед українців, поляків, німців і велика кількість євреїв, були репресовані з обвинуваченням у причетності до неіснуючих антирадянських контрреволюційних організацій. З ряду причин точну кількість репресованих встановити важко. Головними причинами стали неодноразові реформи адміністративно-територіального устрою, що викликали безперервні зміни державних та господарських установ, фальсифіковані результати переписів 1926 р. і, особливо, 1939 р.. Можна тільки здогадуватися, скільки документів з різних причин не потрапили до архівів.

З утвердженням в країні тоталітарного режиму державно-партійна політика щодо національних меншин, зокрема євреїв, різко змінюється. Ліквідовуються єврейські національні райони і селищні ради, навчальні заклади переходять на українську або російську мову викладання. Втілювалась в життя сталінська концепція «розв'язання» національного питання, злиття націй. На долю єврейського населення Житомирщини випали всі ті ж випробування, що й на долю інших народів, які населяли Україну. Це були жахи Голодомору та репресій.

Література:

1. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. р-276, оп. 1, спр. 98 (1925).
2. Збірник Указонень УСРР. - №29-30. - Ст. 233.
3. Держархів Житомирської обл., ф. р.-158, оп. 1, спр. 343.
4. Національні меншини в Україні, 1920-1930-ті роки: Історико-картографічний атлас/ [Упоряд.: М.І. Панчук та ін.]. - К.: Четверта хвиля: Головна спеціалізована редакція літературними мовами національних меншин України, 1995- 104 с

5. Держархів Житомирської обл., ф. р-327, оп. 1, спр. 145 (1925).
6. Збірник Указонень УСРР. - 1926 - № 14. - Ст. 110.
7. Держархів Житомирської обл., ф. р-154, оп. 3, спр. 42 (1927).
8. Держархів Житомирської обл., ф. р-326, оп. 1, спр. 205 (1930).
9. Держархів Житомирської обл., ф. р-326, оп. 1, спр. 173.
10. Держархів Житомирської обл., ф. р-326, оп. 1, спр. 254.
11. Держархів Житомирської обл., ф. р-90, оп. 1, спр. 129.
12. Держархів Житомирської обл., ф. 308, оп. 1, спр. 27.
13. Більшовик України. - 1928. - №12.
14. Держархів Житомирської обл., ф. р-5203, оп. 1, спр. 3.
15. Держархів Житомирської обл., ф. р-5203, оп. 1, спр. 4.
16. Червоний шлях. - 1933. - №8-9.